

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A BETLEHEMEZÉS SZAMOSUJVÁRT.

A szamosujvári népszokások közül a betlehemes színjátékot 1936. karácsony szombatján jegyeztem fel. 1938-ban ismét kutattam, de semmi újat nem találtam. Ez utóbbi alkalommal a szereplő személyek román, magyar és cigány gyermekek voltak.

1. Király . . . . . Gálovics Endre, 28 éves, román, nős, kőműves.
2. Pap . . . . . Gálovics Aladár, 23 éves, román, ifj. ács.
3. Öreg Juhász. Moldován Lukács, 21 éves, román, ifj. napszámos.
4. Kengyelfutó . . . . . Kanalas Lajos 20 éves, cigány, zenész.
5. Fiatal juhász . . . . . Hajdu Márton, 19 éves, magyar, zenész.
6. Első angyal . . . . . Moldován János, 14 éves, román, tekergő.
7. Második angyal . . . . . Koser Jenő, 17 éves, magyar, zenész.
8. Huszár . . . . . Ifj. Bozsodi Zoltán, 12 éves, cigánygyermek, tekergő.

(A kengyelfutó karácsony estéjén becsenget a házak kapuján a kezében levő csengővel. Jelezni akarja, hogy jön a betlehem és bebocsátást kér. Ez minden esztendőben karácsony estéjén estefelé történik, hogy bemutassák minden családnak a betlehemet.)

Kengyelfutó : (Miután becsengetett a vendéglátó családhoz, bemegy.)
Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Ma ünnep van és fényes nap keresztények között,

Ime a természet gyászba öltözött (kimutat, mert a hóra értik a gyászt.)

Régen élénkeltek a betlehemi pásztorok,

Hogy eljön az Üdvözítő és segíti a népet.

Kint a betlehem. Béengedik ?

(Miután a ház gazdája fejbólintással jelezte, hogy igen, a papot és öreg juhászt kivéve, bejönnek a szobába. Behozzák a betlehemet is. (Mindannyian éneklük :) „Mennyből az angyal eljött hozzátok... stb. Pásztorok, pásztorok örvendeznek.“ stb.)

(Egy hangon éneklük végig a két éneket. Az ének után a pap kintről kopogtat az ajtón, hogy bejöhessen ő is a szobába...)

Király (int a huszárnak) :

„Parancsolom szógám, lesd felségednek szavát.

Ki meri ajtóm kopogtatni oly bátran ?“

Huszár (Kimegy félig az ajtón és erélyesen rászól a papra) :

„Ki vagy, mi vagy ? (gyorsan kell e szavakat mondania.)

Erre tüstént feleletre felelj !“

Pap (az ajtóban áll, a huszár félrehúzódik kissé) :

„Én vagyok egy páter

Most jöttem nem rég

Tiroli királytól

Ez éjszakára.“

Huszár (a királynak jelenti feszes vigyázz-állásban, karddal a kezében) :

„Felséges királyom, jelentem aláson,

Útas emberek járnak,

Hogy ezen éjszakára szállást kaphassanak.“

Király : „Bizony tőlem szállást nem kap :

Nem bánom, ha a piac jéghátán is megfagy.“

Huszár (a papnak mondja) :

„Hajja, hajja öreg páter !

- Bizony a felséges királytól szállást nem kap,
Nem bánja, ha a piac jéghátán is megfagy.”
- Pap (alázatosan bejön mégis és a király elé megy):
„Felséges királyom, életem-halálom,
Az egész várost össze-vissza jártam,
Szállást mégse kaptam.
Kénytelen vagyok a piac jéghátán megfagyni.”
- Huszár: (ki eddig a kardját a király és a pap között tartotta)
„Felséges királyom, életem-halálom,
A pap a várost össze-vissza járta,
Szállást még sem kapott:
Kénytelen tehát a piac jéghátán megfagyni.”
- Király: „Ereszd be hát füttölni.” (Ez a szó — füttölni — Szamosujvárt
nem használatos szó, valószínű, hogy a verssel együtt hozták.)
- Pap: (most mélyen meghajlik a király előtt)
„Szerencsés jó estét, Felséges királyom!”
- Király: „Adjon Isten öreg páter!
Látja, látja öreg páter
Nekem mennyi vendégeim vannak,
De én magának szállást adok,
Inkább arcomra szégyent vallok.
Maradjon kend füttölni.”
- Pap: „Hooó felséges királyom, enni-inni tudok-e valamit?
Valamit mondok ha...” (sugásszerű mozdulatot tesz)
- Király: „Hajjuk, hajjuk, öreg páter,
Mit akar mondani,
Kapsz azután enni-inni.”
- Pap: „Hop, hop, Dominusz voboszkusz!
Lámmégis bent vagyok,
Oda kint úgy fáztam, szinte megfagytam.
A két ajtó között olyan szél csatázik,
Megfázik az ember, ha nem pálinkázik. (mindnyájan bólingatnak)
Apámról, anyámról nem mondhatok sokat,
Nem őriztették velem a kis malacokat.
Az apám még mikor fiatal ember volt,
Házasodni akart, ám semmije se volt.
És úgy élnek-élnek sok új esztendőket.
A malomba küldött egy kötés szalmával,
Jól kicsépelni a szerint meg perzselni.
A molnár se vette tréfára a dolgot,
Hamar elévette a lisztes lapickát:
Fejemet, hátamat össze agyabugyálta,
Asztán én se vettem tréfára a dolgot.
Utamra mentem, utamba találtam
Egy katona tisztet. Ez a katona tiszt
Arra kényszerített, hogy rögvest álljak be
Budapesten dongó vitéznek.
Minden esztendőben
Egy száz, két száz, hét száz szúnyogot levágtam.
Arról is lemondtam, ezért ma pap vagyok.

A gazdának kívánok bort, búzát, békességet.

(kintről dörömbölés hallatszik be)

Mint egy erős medve, hadd birkozzak véle.“

(A pap ezt a verset gyorsan, de érthetően mondja pontosan így :)

Fiatal juhász : (Az öreg juhászt behívja kintről ; az öreg juhászon jó nagy juhász bunda van és báránybőr kucsma a fején, az állán nagy fehér szakáll — gyapjúból.)

„Jőjjön bé kend, öreg apám !“

Öreg juhász : (kintről kiáltja)

„Nem megyek, mert félek, hogy a füstös kolbászt a nyakam köré tekerik, vagy a diós kiflivel kiütik a fogam...“

Fiatal juhász : „Jőjjön bé kend, ne féljen má.“

Öreg juhász (becammog, nagy bundáját leteríti a földre, rajta van egy kisebb bunda. Ezt a kettős bundát azért veszik föl, hogy a nagyságot és öregséget jobban tudják szemléltetni.)

„Szerencsés jó estét, csákós úr. (a királynak mondjaig y)

Adjon egy tákot, akár egy petákot,

Hogy verjek a csizmám talpjára egy ostrompetákot !“

Király : „Há kicsoda maga, hogy velem ij bátran szembe áll !“

Öreg juhász : „Én voltam nagy Didereszt garabonciás diákja,“
(bajuszát pödöríti)

„Ki hét világot hétszeresen felsétáltam.

Még se hallottam nagy újságot. (a fiatal juhásznak mondja)

Nézd meg fiam, hogy sétál-e a pánkó a vajás bélessel,

Mint két lickó buzdugán veréssel...“

(a királynak)

Meglátván a harcot én is neki mentem,

— Gondoltam részesülök belőle,

De hip-hop komámasszony, lám én is itt vagyok,

Tudom, egy jó borsos kolbászt nekem tartogatott.

Pakolom kis ujjamba... (mutatja a helyet, ha kapna, hová tenné a kolbászt, hasát érti.)

Kácc el farkas, fel ne dütsd a kanna borocskát,

Mert avval keni szegény juhász a torkát.“

(Az öreg kulacsot vett elő s azt a fiatal juhász el akarta csenni, de az öreg észre vette.)

1. angyal: (énekli) „Gloria, gloria in excelzis deo.“

2. angyal: (énekelve) „Gloria, gloria Istennek szűz deo.“

Öreg juhász : „Miféle gloria, gloria.

Tán egy turós galuska ?

Még őfelsége torkán is lecsúszna, ha vóna !“

Király : „Ti kik és mik vagytok ?“ (Az angyaloktól kérdi, pedig én emlékszem, hogy gyermekkoromban többen voltak ezek a betlehemesek és — mint gyermek — láttam a fényes koronájú napkeleti királyokat. Ezeket a játszókát most már elhagyták, mert nem akarják olyan sokfelé osztani jövedelmüket. Ezért a két angyal helyettesíti a napkeleti királyokat, mint ez a szövegből is kitűnik).

1. angyal : (előbbre lép helyéről) „Első napkeleti király vagyok.“

2. angyal : (mint az első) „Második napkeleti király vagyok.“

Huszár : (kardjával tiszteleg) „Napkeleti huszár vagyok.“

Király : „Ti három napkeleti királyok

Három felé szátok,

Minden két éven aluli gyermeket

Bárhol találjátok,

Kardról kardra hányjátok.“

Kengyelfutó : „Ó! Herodes őfelsége, nem lehet, mert az imacsillag mutatkozik,“ (mutatja a betlehemi csillagot)

Király : „Szeretném tudni, ki az az újszülött király.

Mikor én vagyok herodesek királya.“

Öreg juhász : „Hiszem uram, nem is a diófaig, de csak az akasztófaig, vagy a mestergerendáig...“

Király : „Enyje te rúdról szakadt, de paraszt a kapcád, hogy mersz így beszélni velem, kardom mindjárt fejed kerekíti.“

Öreg juhász : „hiszem uram hiszem, de nem a diófaig, csak az akasztófaig, vagy a mestergerendáig...“

Király : (mérgeesen) „Enyje te pimasz, rongy, bocskoros, az apádat.

Most vetetted le a tetves szür bundádat,

Kardom mindjárt fejed kerekíti...“

1. angyal : „Én kis roraté, híres prokátor vagyok,

Most jöttem nemrég Franciaországból.

Ki versimet meg akarja hallgatni, az

Pénzt, petákot ha kezembe nem ad,

Szerecsenországi bagoly temeti.“

Huszár : „Huszár vagyok az a nevem

Kardomon van a kezem,

Mikor kardom billegetem,

Mindenütt van becsületem...“

Király : „Tekintetes nemes ország-világ.

Én vagyok egy rózsaszál virág.

Nézz szemembe, hogy ki vagyok,

Én vagyok egy délceg vitéz ember,

Ki egy csapásra hetvenkét vitézt levág.

Derék bagoly madár meg nem ijeszt engem,

Mert a sötét felleg jól oltalmaz engem.“

Kengyelfutó : „Azt hallottam felséges királyom,

Hogy ma este van a szent karácsony.“

Király : „Eredj jó szolgálóm, nyisd fel kamarámat,

Hozd ki asszonyodtól a sütött kalácsot.“

Mind : (kiáltják erre) Eljen !

(A két angyal és a huszár énekeli) :

„Keljetek fel pásztorok,

Istenfélő jámborok, jámborok

Megszületett uratok,

Aki nektek Jézustok, Jézustok !“

Fiatal juhász : (Az alvást szimuláló öreg juhász fülébe köhécsel)

„Auz mai fártátyé, mit szól az angyal ?

Új királyunk született.

Szkoalétyé hirtelen

Nu durmi szüntelen,

Mert annyit aludtál, hogy szemed kidülled.“

Öreg juhász: (énekelve, Keljetek fel pásztorok dallamára éneкли)

„Nem bánom hát, keljünk fel, keljünk fel,

Betlehembe menjünk el.

Betlehem városába

Rongyos istállócskába ;

(kiált): Héé csáklyás, csukás, csatlós, minden szállásban valók!

(E kiáltás után folytatja az előbbi dallamra az éneket.)

Hol vannak a pásztorok, pásztorok,

Istenfélő jámborok, jámborok.

(Mostantól kezdve mindenki éneкли az alábbi szöveget)

„Gyertek tehát keljünk fel, keljünk fel,

Betlehembe menjünk el, menjünk el,

Imádjuk mi urunkat, tiszteljük Jézusunkat.

Szűz Mária szent fia, szent fia

Szüle világ váltója.

Jászolba helyeztetik, barmok közt melengetik.

Hogy ne fázzon szent teste, szent teste,

És aludjon kedvére, kedvére,

Hogy ne fázzon szent teste, szent teste,

És aludjon kedvére.“

Király: (egyedül éneкли ugyanazon dallamra)

„Halljátok ti pásztorok, pásztorok,

Mi dolgot leltetek?“

(A két juhász és a pap ugyanazt a dallamot igyekeznek utánozni, amely az előbb elhangzott.)

„Láttuk az Igét és Messiást, Betlehembe született.“

Király: (ugyanazon dallamon kérdi)

„És ki mondta, hogy ti oda menjeteк ?

Mi örömmel mentünk volna veleteк.“

Mind éneклиk: Angyali ének intett, hogy mi nekünk ma Jézusunk született.

Király: (mint fennebb, éneklőn)

„Na hát öregapám tud kend keresztet vetni?“

Öreg juhász: (keresztet vet)

„Hogyne tudnék fenség! Hogyne tudnék sós perezet enni!

(Ujra veti a keresztet, közbe mondja ezt a szöveget):

Apám is volt,

Én vagyok a fia

Szent lélek, szenteljen meg!“

(Itt a végén csúfolja azokat, akik a keresztvetésnek csak a végét szokták csinálni, vagyis a mellüket verdesik gyorsan.)

Mindannyian (nevetnek erre a humorra)

Hahaha!

Király: (a fiatal juhásztól kérdi)

„Hát te fia, tudsz-e keresztet vetni?“

Fiatal juhász: „Hogyne tudnék fenség! (keresztvetés közben)

Ehetnék is, ihatnék is,

Kalácsot vagy pálinkát,

És egy kulacska is belém csusszana. Úgy legyen.“ (veri a mellét.)

(A két juhász erre táncra perdül, egymás vállára téve egyik karjukat. A többi éneкли csárdás ütemben ezt a dalt):

„Zöld pázsiton heverünk, heverünk,
 Juhász életet élünk, élünk.
 Nincs is annál szebb élet, szebb élet,
 Mint a juhász gyöngy élet, gyöngy élet,
 A lábatok ropogjon, ropogjon,
 A gatyátok lobogjon, lobogjon.
 Uccu jól megrakjátok, rakjátok,
 Ahogy csak kibirjátok, birjátok.“

(A vége felé már mindannyian összefogóznak és együtt táncolnak.)

*

A gazda pénzt, vagy bort, pálinkát, tésztát ad aszerint, hogy milyen adakozó kedvében van, vagy mit adhat ezeknek a kántálóknak. Ruházatuk mindjobban egyszerűsödik, mert a jelmezeket nem bírják előteremteni szegénységük miatt, bármennyire is primitív összetételűek azok. A király egyszerű fekete, vagy sötétszínű ruhát visel. Fején papondekliből csinált korona van, csillogó fliter-díszítéssel. Mellén széles román nemzetiszínű szalag, mely csokorba kötve végződik. A pap fekete reverendába öltözik, a fején kis sapka van, a kezében kettős kereszt. A reverendát pap adta kölcsön, mert már kopott volt... Az öreg juhász öltözete két bunda, fején báránybőr kucsma, kezében hosszú bunkósbot, amelyre 3 rézzörgő van téve és ez a tánc közben az ütemet kicsengeti... Fehér szakáll az állán és nagy csizma a lábán.

A fiataljuhász egy bundával, szakáll nélkül, nagy bunkós bottal jár és zörgő van ezen a boton is.

A kengyelfutó öltözete egyszerű sötétkék ruha. Csokornyak-kendője van, fején piros csákó. Amiért az ellenzöt nem birta felvarni, a többiek majd megverték. A huszárnak megvan a napellenzője. A kezében fakardot tart, de ez be van vonva piros lakkpapírral. A két angyal ruhája egyforma, csak a piros színű vállszalagot egyik jobb vállára, a másik a bal vállára teszi, hogy miért, azt nem tudják, de az úgy kell és nem tennék másképen. Az angyaloknak bokáig érő fehér ingük van. A fejükön piros csákó, melyre díszítések is vannak ráragasztva; van itt hold, csillag, kereszt, ezek színe váltakozó, hogy jobban előtűnjék. A csákó 20—25 cm magas. A kezükben hosszú virágkarót tartanak, melyet azért loptak, hogy céljuknak megfelelően feldíszítsék. A bot fenti végződésénél nagy sárga csillag van a drótra erősítve; ettől lefele kb. 10 cm-re piros szallag van csokorba kötve, melynek két vége jó hosszúra lecsüng. A kereszt, az angyalok botja 150 cm hosszú.

A betlehemi jászol házförmára van építve, színes papírból készült. Meszelése és a teteje, a piros és sárga színek változata. A tető pl. sárgaszínű az eresz felé zölddel beragasztva. Belül moha van téve és apró kis agyagbáránycák. A kis fabölcsőben posollán baba jelképezi a kis Jézust. *Ott, ahol padlásajtó van a házban, újabban egy villanylámpa ügyesen világítja be a jászolt, de különösen a bölcsőt.*

A karácsonyi színjátékot sikerült gyorsírással leírom.

A dallamokat én is úgy tudom énekelni, mint ők, tőlük tanultam. Sajnos nem tudom lekottázni és nem is fogom tudni soha, mert nincs ilyen irányú tehetségem. Inkább megtanulom a dallamot, mint hogy írjam.

A jelenlegi játszók egy öreg cigánytól tanulták, akit Káló Jóskának hívnak, de én csak Vak Samu néven ismertem, mert egyik szeme verekedés közben kifolyt, azóta csak Vak Samu volt a neve. A Samu név a kiverő neve volt, így lett Jóskából Samu.

Vak Samut sokan ismerték. Piszkos, torzonborz szakálás, sokgyermekes cigány volt. Gyermekait, unokáit tanította meg erre a karácsonyi játékra, — hogy azok elmenvén kántálni — sok pénzt hozzanak neki. Vak Samu 72 éves korában halt meg Szamosújvárt. Jelenleg a vejei játszották el e játékot: Gálovics és ennek rokonai, vagy tőzomszédai, akik a cigánysorban laknak Szamosújvárt.

Karácsony estéjén 1500—2000 lejt gyűjtenek össze. A pénzt aztán elosztják, de a király kap legtöbbet és az angyalok legkevesebbet.

Minden házba bemennek, ahova csak beeresztik őket és eljátsozadják a játékukat. Ezek mintájára két-három csoport működik egy-egy karácsony este és ugyanezt a szöveget játszódják el, de több kihagyással, aszerint, hogyan tudják a szöveget megtanulni? Irott szövegük nincs és nem is volt, csak ugy szájról-szájra hagyták a szöveget és így természetes, hogy a szöveg nem mindenütt összefüggő, de ők oly gyorsan pergetik le az esti hangulatban, hogy az ember észre sem veszi, milyen gyorsan ugornek egyik eseményről a másikra.

Ezt a játékot csak karácsony estéjén adják elő, amig harangoznak éjféli misére, aztán bemennek a templomba és ők is meghallgatják az éjfélimisét.

Gabányi János.

E játék Tordáról való változatát ismerteti Viski Károly (Magyarság Néprajza IV.). A tordai és csiki változatokból kiderül, hogy Szent József szereptörédékét mondja a pap, aki nevét bizonyára a ruhája miatt nyerte. A csiki hagyományok szerint Szent József fekete felöltőben jár és barátkordával köti át a derekát. Különös értéke a feljegyzésnek a „betlehemes rendtartás” több mozzanatának ügyes és eleven megfigyelése: mely szövegrészeket kell gyorsabban mondani, a testtartás a táncnál, a mai szereplőkör összetétele, milyen arányban osztoznak a jövedelmen s végül a „modern technika” bevonása: primitív lényhatásokkal igyekeznek frissíteni a játékot. A villanylámpák használata egyebütt is terjed. A dallamokat valamely helyi zeneértő lejegyzésében pótolni kell. (Volly István).

Das Weihnachtsspiel in Szamosújvár.

Das Weihnachtsspiel wird in Szamosújvár von 8 Personen gespielt. Die sind: der König, der alte Schafhirt, der Bote, der junge Schafhirt, der erste und der zweite Engel und schliesslich der Husar. Das Spiel ist eigentlich eine Art Dreikönigsspiel. Der König Herodes will die Kinder unter 2 Jahren, so auch das Jesuskind töten lassen. Der alte Schafhirt erhebt sein Wort und bringt dadurch den König in Zorn: doch versöhnen ihn die Engeln, so dass er sich auch geneigt zeigt mit den Hirten nach Betlehem zu ziehen. — Die Kleidung der Spieler bewahrt nur noch wenig alte Spuren.